

Перспективи
європейської інтеграції
української економіки:
погляди зсередини та ззовні

Євген САВЕЛЬЄВ

**ПЕРЕДУМОВИ
ПОГЛИБЛЕННЯ І ПРИСКОРЕННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

1. Провідною ідеєю економічної політики має стати ідея європейської інтеграції. Її повинні прийняти всі, незалежно від партійної належності, адже українська нація орієнтується на європейські стандарти життя. При цьому європейську інтеграцію не слід розуміти як відмову від співпраці з іншими, насамперед з країнами СНД. Сприйняття проблеми саме таким чином полягає в тому, що для інших країн колишнього Радянського Союзу у стратегічному плані також взірцевим є європейський рівень життя.

2. Для вирішення проблем європейської інтеграції для України потрібно розробити відповідну теоретичну концепцію. Аналіз досвіду проведення ринкових реформ у країнах, що стали успішними, здійснений українськими економістами, показав непридатність для них кліше жодної з відомих у світі моделей реформування. Цей висновок стосується і «Вашингтонського консенсусу» Міжнародного валютного фонду [3]. Універсальні рецепти ринкових перетворень, рекомендовані для пострадянських республік з «Вашингтонського консенсусу», були засновані на неокласичній теорії і не відображали специфіки змін, що відбуваються. Неокласична теорія відображала функціональні зв'язки сформованої ринкової економіки найбільш розвинених країн і не містила відповідей на питання, що стосуються специфіки про-

---

© Євген Савельєв, 2006.

Савельєв Євген, докт. екон. наук, професор, віце-президент Академії економічних наук України, Тернопільський державний економічний університет, Україна.

ведення реформ у країнах з перехідною економікою. Для вирішення проблем переходу була потрібна нова теорія і розмаїтість моделей.

3. Спільним для європейських країн з перехідною економікою та України було те, що остання перебувала на перехідному етапі від планової економіки до ринкової. Однак була й істотна особливість, що полягала не тільки в тому, що Україні потрібно було дезінтегруватися з єдиного народно-господарського комплексу колишнього Радянського Союзу. Як підтвердив час, проблеми дезінтеграції виявилися не менш складними, ніж інтеграційні, і дотепер не знайдено задовільної моделі для їхнього вирішення. Очевидним є тільки одне: потрібна модель, що влаштує країни, від економіки яких необхідно дезінтегруватися, і країни, з якими Україна прагне інтегруватися. У цій моделі має бути знайдений консенсус інтересів, тому що їхня відсутність нерідко призводить до економічної агресії щодо України, в якій вона, як правило, залишається сам на сам із сильнішим супротивником. Фактів, що підтверджують це, тільки в останні роки доволі: нафтова, бензинова, газова, цукрова, м'ясо-молочна й інші війни з Російською Федерацією.

4. Економічній інтеграції України у світову та європейську економіку могла б передувати реформа, заснована на одній з двох альтернативних моделей:

а) руйнування планової та формування ринкової економіки на новій основі (східноєвропейська модель);

б) розвиток ринкової економіки в рамках планової (китайська модель).

На жаль, жоден з цих методів в Україні не отримав послідовного розвитку, хоча їхні елементи використовувалися. Половинчастість економічних реформ в Україні – головна причина відставання в темпах перебудови економіки. Українські політики мусять якнайшвидше відмовитися від половинчастості реформаторської політики.

5. Для пришвидшення європейської інтеграції України необхідно вивчити можливість широкого використання моделі технологічного ривка. Вона виявилася ефективною під час переходу Росії до капіталістичної економіки в XVIII–XIX ст., коли був здійснений технологічний ривок у сільському господарстві. Технологічний ривок став можливим у Китаї, нових індустріальних країнах, а ще раніш – і в європейських.

Чи могла і чи може Україна зробити технологічний ривок і ввійти в «клуб» розвинених країн? Шанс був, але дуже слабкий. Україна володіла високим науково-технічним потенціалом у військово-промисловому комплексі, однак він не мав завершеного циклу – багато ланок цього комплексу після розпаду Радянського Союзу залишилися поза українським кордоном. У цих умовах можна було розраховувати лише на виживання, але ніяк не на технологічний ривок. Для нових напрямків Україна не знайшла ні концепції, ні інвестицій.

Проте для технологічного ривка в Україні ще не все втрачено. По-перше, за даними ЮНЕСКО, частка України у світовому науково-технічному потенціалі становила в радянський період майже 7%. Цей людський потенціал переважно зберігся в якісному відношенні. У країні існують всесвітньо визнані наукові школи й унікальні технології у сфері розробки нових матеріалів, біології, радіоелектроніки, фізики низьких температур, електрозварювання, інформатики, телекомунікації та зв'язку, військових технологій, здатні створювати і розвивати високотехнологічні виробництва на рівні найвищих світових стандартів.

Одним із підтверджень високого науково-технічного рівня України є те, що за обсягами виробництва зброї та військової техніки вона посідає шосте місце у світі після США, Російської Федерації, Франції, Великобританії і Німеччини. До найбільших підприємств галузі, що контролює близько 50% усіх зовнішньоторговельних операцій, належать Дніпропетровський завод «Южмаш», Харківський завод імені Малишева, запорізьке ВАТ «Мотор-Січ», київські ПО «Арсенал» і ГАКХ «Артем», Дніпропетровський агрегатний завод, Миколаївський НПК «Зоря-Машпроект», Львівське ОКБ «Текон-Електрон», Харківське ЗАТ «ФЭД», Харківський авіаційний завод і компанія «Авіант». При цьому не можна не зазначити, що експорт продукції оборонної промисловості України (понад 55%) орієнтований переважно на країни СНД, а це може призвести в недалекому майбутньому до втрати позицій на цьому ринку в ході розвитку курсу на європейську інтеграцію. Нині є очевидним, що Росія бере курс на згортання співробітництва з українськими підприємствами. Зокрема, нові російські вертольоти «Ка-60», на відміну від попередніх модифікацій, не будуть оснащені двигунами запорізького заводу «Мотор-Січ». Крім того, РФ опановує власне виробництво комплексів протиповітряної оборони («З-300») і балістичних ракет («Тополь-М»). Нещодавно російський уряд повідомив про створення національної корпорації, що буде займатися розробкою і виробництвом зенітно-ракетного комплексу «З-300» [5].

По-друге, ідея про першооснову технологічних факторів економічного зростання дедалі більше затверджується у свідомості політичної та наукової еліти країни. В останні роки визначені інноваційні пріоритети України. Є достатньо підстав говорити про активність України, пов'язаної з великими економічними проектами. Зокрема, йдеться про проект «Одеса–Броди», ініціювання нових міжнародних проектів в енергетичній сфері.

6. Відсутність адекватного наукового обґрунтування і супроводу українських реформ призвела до створення економіки, в якій домінують олігархічні клани. Рух до ринкової економіки відбувається переважно інерційно. При цьому неможливо уникнути періодичних потрясінь в економічній і соціальній сферах. Вони можуть набувати характеру економічних воєн та експансії іноземного капіталу. Зрештою, економіка стає ринковою, однак країна потрапляє в «клуб» держав з відсталою економікою.

У цьому разі варто виходити з того, що побудова української економічної моделі має враховувати той факт, що у світі є більш ніж 150 країн із ринковою економікою і лише меншість з них належить до розвинених на тлі абсолютної більшості злидених або бідних країн. Це дає підставу стверджувати, що подолання історичної аномалії шляхом перенесення європейської законодавчої бази або умов СОТ на український ґрунт само собою зробить Україну благополучною. Історія завжди й усім дає шанс, але скористатися ним можуть тільки ті, хто готовий до цього. За часи незалежності Україна мала шанси стати розвинутою державою, хоча не можна стверджувати, що вона ними скористалася. Чи будуть нові шанси? Природно. Чи скористаємося ними? Теж природно. Але якими і коли? На це запитання відповісти складніше. Усе залежатиме від готовності економічної та політичної еліти країни до використання можливостей, що відкриваються, а можливо, і до їх створення.

7. Ракова хвороба української економіки – специфічне ставлення до особистої власності з боку багатьох великих власників. Вони усвідомлюють недостатню законність її придбання, і тому не мають повноцінного почуття власника. Для них це ставлення близьке до злодійського. Таким чином, на відміну від класичного власника, що заклопотаний, насамперед, «щасливим майбутнім» своєї власності, потребою її нарощування, кожен олігарх живе в страху перед відторгненням власності, законність якої він може підтвердити лише за умови наявності особистої політичної влади. Внаслідок цього вибудовується модель демократії, в якій заможні стають і можновладними. Відбувається зрощування влади і бізнесу. Але і влада не дає гарантій для уникнення відповідальності за незаконність привласнення. У результаті сформованого порядку економіка працює в тіні або на вивіз прибутку за кордон. Економічні суб'єкти, що формуються паралельно, слабкі і не спроможні найближчим часом створити нове обличчя національної економіки.

Отже, яку б модель ринку не обрала для себе Україна, ця модель може мати майбутнє лише за умови відкритості для суспільства великого капіталу і дієвого суспільного контролю за всіма фінансовими потоками. Якщо кинути погляд назад і уявити приватизацію як логічний процес переходу власності держави у власність народу по ринковій вартості, то в ній першопочатково власниками мали бути всі громадяни однаковою мірою. У нових умовах необхідно знайти форми наближення власності і результатів виробництва до працівників, не вдаючись до методів реприватизації.

Розробляючи український варіант ринкової економіки, варто відтворити багаторічні традиції соціального партнерства і соціальної відповідальності у сферах виробництва і розподілу на основі ідей виробничої демократії та корпоративного партнерства. Їх варто трансформувати до умов ринкової економіки. Тут особливо корисним може бути досвід Швеції, Німеччини, Ізраїлю й Іспанії, хоча не можна виключати і японську систему виробничого патерналізму. Потрібно сподіватися, що саме ці методи можуть стати вирішальним способом подолання хабарництва і корупції за умов мінімізації ролі держави в економіці. Такий підхід є елементом ліберальної моделі ри-

нкової економіки, і він може в основних рисах відповідати українському менталітетові.

8. В умовах України може бути перспективною модель «шведського соціалізму» з її елементами високої соціальної захищеності. При цьому «шведські» методи перерозподілу прибутку через високі податки і державні витрати мають бути видозмінені. Треба зберегти низькі податки на особисті доходи, а податки на прибуток підпорядкувати завданням створення соціальних програм та інноваційних фондів. Одночасно варто вишукувати джерела високих державних доходів разового характеру для інвестицій у створення фундаменту майбутнього економічного порядку, зокрема нової інфраструктури. У Норвегії така проблема вирішувалася за рахунок доходів від нафти. В Україні її можна вирішувати за рахунок продажу підприємств державної власності, як наприклад, «Криворіжсталь», ціна якої на відкритому аукціоні становила 24,4 млрд. грн., чи понад 4 млрд. дол.

9. Для забезпечення стійкого розвитку створюваної в Україні економічної системи потрібно також додати до неї механізми адекватного реагування на виклики сучасної економічної дійсності. Це мають бути управлінські механізми, що використовують фундаментальні виклики для посилення власної сили і забезпечення високої внутрішньої ефективності. Самі собою виклики можуть бути на макро-, мезо- і мікрорівнях. Серед них виділяються процеси глобалізації, жорсткість конкуренції, поширення економічної демократії, пришвидшення змін, інформаційний прорив, зростання значущості нематеріальних факторів.

10. Українські політики та економісти повинні оволодіти методами кризового менеджменту, навчитися на свою користь використовувати ефекти світових, регіональних і національних потрясінь. Економічна теорія й особливо практика будує модель економіки майбутнього, ґрунтуючись на концепції стабільного розвитку. Невипадково економісти країн Заходу в марксистській теорії визнають, як правило, теорію розширеного відтворення. Треба думати, що саме тому немає наукової відповіді на питання про те, чому вибір моделі ринкової економіки недостатній для досягнення високих економічних показників. У дійсності в економічному змаганні виграють нації, готові до використання нестандартних ситуацій у своїх інтересах. Під таким кутом зору варто проаналізувати наслідки різних подій. Наприклад, світових економічних криз; азіатської фінансової кризи 1987 р.; терористичної акції 11 вересня 2001 р.; помаранчевої революції в Україні в 2004 р.; бензинової кризи в Україні влітку 2005 р.; обвалу долара щодо гривні в жовтні 2005 р.; газової, м'ясної і молочної війни України з Росією у 2006 р. тощо. Такий аналіз покаже, що в жодному катаклізмі не буває лише тих, що програли. Як правило, вони завершуються великими виграшами якихось країн або компаній. Але їхній виграш не дістається їм автоматично або незрозумілим для них самих чином. Виграє тільки той, хто готовий використовувати умови, що змінилися, здатний «прочитати» їх із користю для себе.

Нинішні світові та внутрішні потрясіння Україна має використовувати для структурної перебудови економіки з урахуванням геополітичних факторів, диференціації джерел споживання продукції природних монополій, розвитку нових галузей, переходу на наукомісткі технології й інноваційний розвиток. Щодо цього показовим може бути приклад Європи, для якої газова криза, за узагальненим визначенням французької газети «Le Monde» від 3 січня 2006 р., став народженням нової геополітики.

11. Україна має ввійти в зону економічного зростання або сформувати її, хоча для початку вона може бути й трикутником економічного зростання [4]. В останні роки багато робиться в плані розвитку міжнародного проекту ГУУАМ. У ньому були значною мірою реалізовані амбіції України як регіонального лідера. Передбачається, що проект ГУУАМ не обмежує можливостей створення зон економічного зростання за участю України. Реально розглядати щонайменше такі моделі:

- Україна – Молдова – Румунія;
- Україна – Польща – Білорусь;
- Україна – Молдова – Румунія – Болгарія – Туреччина – Вірменія – Азербайджан – Грузія – Краснодарський край Російської Федерації.

Головною метою таких зон економічного зростання має бути розвиток географічно близьких територій на основі ефективного використання факторів виробництва. В рамках такої зони треба передбачити забезпечення вільного пересування товарів, послуг, капіталів і трудових ресурсів.

Роль лідерів таких структур могли б виконувати Польща і Україна. До того ж Польща, яка претендує на особливу політичну нішу в структурах ЄС, могла б використати свій досвід і знання у розробці принципів та реалізації східної політики Євросоюзу. Одночасно кожна з держав могла б визначити сферу взаємовигідних двосторонніх інтересів. Враховуючи те, що майже всі ці держави мають за стратегічну мету вступ до ЄС, посилення інтеграції між ними сприятиме успішній інтеграції з усією Європою.

12. Україна повинна активніше розвивати на практиці ідею секторної інтеграції, яка стала основою формування Європейського Союзу. Мається на увазі створення спільного ринку вугілля і сталі в 1951–1957 рр. за участю Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Люксембургу і Нідерландів. Нині актуальним є створення спільного енергетичного ринку на європейському континенті як альтернативи планам Росії, яка з 2004 р. почала розвивати ідею створення глобальної енергетичної імперії і певною мірою її втілювати. Україна ж отримала в спадок від колишнього Радянського Союзу енергетичну залежність від Росії, з території якої до України надходить майже 80% нафти і понад 75% газу. Волею випадку, Україна вже опинилася у сфері економічного і політичного впливу нової глобальної імперської політики своєї сусідки, яка наприкінці 2005 р. оголосила про п'ятикратне підвищення ціни на газ для

України. Ця ситуація дещо пом'якшується тим, що Росія транспортує через Україну щорічно 130 млрд. кубометрів газу, що становить 3/4 від експорту нею газу в Європу і третину споживання газу країнами Європи.

Нині в Україні розпочалася інтенсивна робота над розробкою енергетичної стратегії, яка визначить напрям і пріоритети енергетичної політики на наступне десятиліття. Але цю стратегію неможливо розробляти самотужки, без співпраці з іншими країнами, особливо країнами-сусідами. Секторна інтеграція дасть можливість формувати й удосконалювати інститути, що можуть послужити містком для інтеграції України в ЄС. На сучасному етапі вона доповнить інтеграційні процеси, що розвиваються всередині Європейського Союзу, і протистоятиме формуванню новітніх форм імперіалізму.

13. Суттєвою тенденцією розвитку світової економіки є те, що класичний міжгалузевий розподіл праці дедалі більше поступається її внутрішньогалузевому. Україна має шанс успішно взяти участь у конкуренції за суттєве розширення своєї частки на внутрішньогалузевих ринках. Як свідчить досвід країн, що розвиваються, для цього треба створити сприятливі умови для діяльності іноземного капіталу. Спірні питання в економічних відносинах з Росією показали, що українські капітали треба орієнтувати на формування й участь в інтегрованих міжнародних системах виробництва і збуту, частки яких дислоковані в різних країнах. Зрозуміло, що у цих випадках і прибуток осідає частково за кордоном, але і ризик втрат розподіляється пропорційно.

14. Україна має бути готовою до того, що прямі іноземні інвестиції надійдуть у країну переважно не для організації нових виробничих площ і створення регіональних відділень, а з метою придбання існуючих. Адже тепер 3/5 від загального обсягу ПІІ у США, ЄС і Японії припадає на злиття та поглинання [2; 5]. В Україні така тенденція почала поширюватись. Прикладом можуть бути банк «Мрія», «Криворіжсталь», Тернопільський аеропорт, придбані іноземними фірмами. На черзі «Укрсоцбанк», «Укртелеком», Нікопольський завод феросплавів тощо. У зв'язку з цим виникає завдання створення ринкового механізму, за яким кожне підприємство, що підлягає приватизації, буде продане відповідно до його вартості.

Література

1. Астапов К. Л. Особенности развития экономических систем в современных условиях // Вестник Московского университета. – 2003. – Серия 6. Экономика. – С. 68–84.
2. Оболенский В. Технологическое соперничество на мировом рынке // МЭМО. – 2003. – № 7. – С. 3–12.
3. Пахомов Ю. МВФ: урок для Украины // Независимая газета. 1999. – 7 апреля.

4. Троекурова И. С. Зоны экономического роста и интеграция стран Юго-Восточной и Северо-Восточной Азии // Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. – 2004. – № 4. – С. 17–39.
5. Украина на рынке вооружений и военной техники // Діловий вісник. – 2006. – №№ 1, 6.
6. Ющенко В. Демократизація і європейська інтеграція України вимагають зміни політичної еліти // Дзеркало тижня. – 2003. – 15–21 листопада.

Стаття надійшла до редакції 23 лютого 2006 р.